Vizitatori la campaniile monografice

Zoltán Rostás
University of Bucharest
Corresponding author email: zoltan.z.rostas@gmail.com

Visitors to Monographic Campaigns

Abstract: This paper draws attention to a neglected phenomenon in the history of Gustian monographic research that held considerable importance. Field research was a novelty in Romania and Europe in the 1920s, sparking curiosity among intellectuals who began visiting research teams in the countryside. Dimitrie Gusti encouraged this unique form of tourism, as it promoted research beyond the academic boundaries of sociology. This increased his visibility and secured support for subsequent research plans. Moreover, the presence of foreign visitors effectively promoted the sociological monograph method internationally. The surprisingly strong impact of the Hungarian writer László Németh's travel diary in Romania, which contributed to the spread of the Gustian method in Hungary, is particularly significant in this regard.

Keywords: Dimitrie Gusti, László Németh, Henri H. Stahl, Șanț, sociological monograph, Hungarian sociography.

Citation suggestion: Rostás, Zoltán. "Vizitatori la campaniile monografice." *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 68-71. https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.08.

În viața cotidiană a intelectualității bucureștene de la sfârșitul anilor '20, a apărut o nouă atracție de vacanță: vizitarea șantierelor monografice ale echipelor gustiene. Evident, este vorba de interesul unei minorități, pentru că, totuși, nu a devenit o modă, ca vacanțele la băi. Pentru excursia monografică de la Goicea Mare, din 1925, sau de la Rușețu, din 1926, s-au prezentat numai tineri realmente interesați de inedita experiență de cercetare, necunoscută în lumea universitară. La Nereju, în 1927, au ajuns mulți studenți și studente, din pură curiozitate sau din nonconformism. Studenta Marcela Focșa, devenită pe parcurs o monografistă eficientă, mărturisea: „Să-ți spun un lucru. Noi, care eram burghezi și care aveam vilegiaturi tip: te duceai la Techirghiol sau mai știu pe unde, era așa, ceva plicticos și monoton. Iar aici era așa o eliberare de toate prejudecățile și convențiile astea socio-mondene, înțelegi? Deja generația mea, față de generația mamei, făcuse un salt nemaipomenit"[1].

Din datele rezultate din cercetări recente, ne dăm seama că, pentru mulți studenți și studente, participarea la cercetări rurale nu a devenit o prioritate profesională, ci o experiență de vacanță interesantă și insolită. Începând cu Fundul Moldovei și Drăguș, și presa se interesează de aceste campanii, trimițând reporteri la fața locului. Totodată, pentru câteva zile, au apărut intelectuali curioși din București, precum esteticianul Tudor Vianu și statisticianul Sabin Manuilă cu soția. În anul următor, la Runcu, a venit în vizită un grup de studenți germani, conduși de sociologul Helmut Klocke, bun cunoscător al activității monografiștilor gustieni. Și la Cornova, în 1931, a fost un vizitator: studentul budapestan Gábor Lükő, care, în studiile sale de la Universitatea din București, s-a integrat, practic, în școala gustiană. Reîntors în Ungaria, a continuat să fie un promotor al sociologiei monografice, păstrând legătura cu monografiștii bucureșteni[2]. Au fost, desigur, mai fost multe vizite în satele cercetate de monografiștii gustieni, de vreme ce, în Europa interbelică, sociologia se „practica" încă preponderent în bibliotecă. Pe de altă parte, cu intenția promovării metodei, campaniile monografice de la sate au fost deschise tuturor celor interesați, atât din țară, cât și de peste hotare.

O etapă nouă

După terminarea mandatului de ministru (1932-1933) și după ocuparea, din 1934, a funcției de director general al Fundației Culturale Regale „Principele Carol", faima lui Gusti și a cercetărilor monografice colective a crescut. Astfel, la vestea organizării cercetării de la Șanț, mai mulți intelectuali din străinătate, printre care și cercetători, și-au anunțat prezența în satul năsăudean. Între aceștia trebuie să-i amintim pe americanul Philip Mosely și pe germanul Helmuth Haufe, a căror activitate este comentată pe larg în aceste număr. În inventarul întocmit de

1. Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai școlii gustiene* (București: Paideia, 2003), 123.
2. Zoltán Rostás, *Parcurs întrerupt. Discipoli din anii '30 ai școlii gustiene* (București: Paideia, 2006), 173-234.

Stahl într-un studiu sintetic[3], mai sunt amintite experiența monografică a austriecei Erna Piffl și cea a francezului Jacques Lassaigne. Despre activitatea acestora nu avem însă date concludente, după cum nici despre aceea a grupului de sociologi maghiari din Transilvania, condus de József Venczel. În acest studiu, nu este discutată vizita grupului de sociografi și literați maghiari din Ungaria, deoarece au petrecut doar două zile pe plaiuri năsăudene. Merită însă să zăbovim asupra acestor vizitatori, fiindcă despre experiența acestui grup budapestan s-au păstrat materiale publicistice amănunțite. Ideea acestei vizite s-a conturat, de fapt, în 1934, când monografistul Anton Golopenția, aflat în Germania la bursă doctorală, s-a împrietenit cu câțiva tineri budapestani interesați de experiența monografică gustiană, cu prilejul întrunirii unei asociații de studenți est-europeni. În acord cu maestrul său, preocupat de diseminarea cât mai largă a metodei monografice, Golopenția nu numai că a informat interlocutorii, dar a scris și un articol despre metoda gustiană, pentru a fi publicat, în limba maghiară, într-o revistă budapestană. Văzând interesul constant pentru inițiativa științifică românească, Golopenția a organizat prin corespondență, până la cele mai mici detalii, deplasarea grupului intelectualilor unguri, în vara anului 1935. Au fost contactați Petru Comarnescu, Octavian Neamțu, Victor Rădulescu-Pogoneanu și Henri H. Stahl, care conducea munca la Șanț. Iată ce scria Golopenția acestuia din urmă: „Între 9-13 august, se vor găsi la București șase unguri tineri, dintre care trei cunoscuți ai mei. Vor să vadă Ardealul și să cunoască și pe români. Vremea sămănătorismului începe de abia la ei. Umblă satele și fac «sociografii». Despre Profesor și cercetările noastre știu și de la Gavrilă [Gábor] Luko [Lükő]. M-au rugat să-i pun în legătură cu români tineri, cu care ar putea să stea de vorbă. Profesorului i-am scris. Dar și pentru că caută să cunoască România, și pentru ca să afle ceva despre monografie, trebuie să te întâlnească."[4]

Conform planului, grupul urma să urce pe un vapor la Budapesta, să debarce la Giurgiu și să se deplaseze cu trenul la București. Se pare că ar fi fost amatori mai mulți sociografi tineri, dar, în ajunul plecării, grupul s-a restrâns. Au plecat trei tineri sociografi: Iván Boldizsár, Dezső Keresztury, Zoltán Szabó, și s-a atașat grupului și un scriitor matur și foarte cunoscut, László Németh. Obiectivul vizitei a fost întâlnirea cu profesorul Gusti și cu colaboratorii lui, aflați, în perioada respectivă, la București. După o întâlnire cu Gusti, o serie de alte discuții informale în capitală și un weekend la mare, grupul a călătorit în Transilvania. Au avut loc, și aici, întrevederi cu intelectuali români și maghiari, dar nu de formație de științe sociale, ci mai degrabă ziariști și scriitori. Aproape de finalul sejurului ardelean, grupul a urcat în satul de munte năsăudean, la Șanț. Acolo se desfășura o monografie clasică gustiană, combinată cu munca culturală a unei echipe a Fundației și a unei formațiuni de străjeri. Vizitatorii maghiari au fost primiți de Henri H. Stahl, conducătorul efectiv al campaniei, au ascultat informarea lui și au asistat la câteva activități ale echipei.

Imaginea călătoriei

Cea mai consistentă relatare despre călătoria acestui grup a fost publicată nu de sociografi, ci de scriitorul László Németh. El nu era preocupat de cunoașterea specificului și amănuntelor metodologice ale monografiei gustiene. În schimb, era fascinat de personalitatea profesorului, care a reușit să strângă în jurul său atât de mulți tineri intelectuali:

> „Cred – scrie Németh – că activitatea sociologică a profesorului Gusti constituie cel mai mare efort al României tinere. El a întrunit pentru prima oară la cercetare sociologică practicanți ai celor mai diferite specialități: folcloriști, medici, arhitecți, lingviști, economiști, muzicologi etc. Echipele sale demografice [sic!] (chiar 20-30 de oameni) invadau câte un sat; într-o lună, fiecare specialist își făcea acolo munca ce-i revenea; au văzut modul cum se construia în sat, cum se îmbrăcau, cum se gospodăreau oamenii, ce pronunție aveau, ce comori ale basmului și cântecului popular, ce forme de convietuire socială, ce superstiții existau, iar rezultatele parțiale erau însumate într-un studiu."[5]

Este de remarcat că Németh a știut să remarce în jurnalul său ceea ce mulți observatori, contemporani și de mai târziu, nu au făcut: deosebirea dintre echipe monografice și cele ale Fundației de intervenție socială. Németh explica:

> „Primele ieșiri au avut doar un scop teoretic; voiau să cunoască satul românesc și să-și adapteze acestuia metodele de cercetare monografică. Mai târziu, pe lângă grupurile de strictă cercetare științifică, s-au așezat în câte un sat și echipe cu destinație practică, specialiști și studenți, care, pe lângă faptul că studiau condițiile concrete ale satului și s-au angrenat și ei în cercetarea monografică, au și educat satul în care se instalaseră; au vindecat, au canalizat, au amenajat drumul, i-au învățat pe oameni să lucreze pământul, să se ocupe de grădinărit și le-au organizat mici cămine culturale. În perioada respectivă, în cursul unei veri, plecau mai bine de douăzeci de asemenea echipe în cele mai diferite părți ale României, iar anual se familiarizau peste trei sute de studenți cu munca de educație la țară. Mișcarea, raportată la rămânerea în urmă și la sărăcia poporului român, e deocamdată insuficientă, dar, ca strădanie inițiată și înțeleasă, sprijinită de tot mai mulți, constituie totuși un important indiciu. Fundația

3. Dimitrie Gusti, *Școala Sociologică de la București* (București: Institutul Social Român, 1937), 171–207.

4. Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)*, vol. IV. *(Marele Stat Major–Iuhim Zelenciuc)* (București: Editura Enciclopedică, 2014), 437.

5. Németh László, *Magyarok Romániában* (Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2001), 48–49.

> Regală, la sediul căreia ne-a primit Gusti, subvenționează ieșirile acestea pe teren cu un milion de lei, din fondurile particulare ale suveranului. E o sumă derizorie în raport cu amploarea întreprinderii. Membrii echipei sunt însă voluntari, care trăiesc pe speze proprii în satele izolate și câștigă acolo ceea ce învață. Faptul că, în asemenea condiții, se găsesc cu sutele persoane interesate este, din punct de vedere românesc, mai îmbucurător chiar decât numeroasele publicații și succesul extern al lui Gusti."[6]

Din citatele de mai sus, se poate observa că scriitorul budapestan admira multidisciplinaritatea cercetărilor gustiene – ceea ce nu era la modă atunci –, dar înclina spre aprecierea mai accentuată a intervenție sociale. Autorul citat mai sus a formulat aceste reflecții după discuțiile și informațiile de la București. Totuși, vizitând Transilvania, doar la insistențele colegilor sociografi s-a încumetat să participe la excursia în satul de munte Șanț și să ia contact cu munca de teren. Aici, oaspeții maghiari s-au întâlnit cu H.H. Stahl, locțiitorul lui Gusti în conducerea campaniei, care i-a informat despre înfăptuirile și intențiile echipelor. În notele de călătorie, Németh nu a mai comentat cele auzite, ci a fost frapat de personalitatea acestui intelectual român cu nume german, care vorbește curent franceza și conversează atât de firesc cu oamenii locului. Scriitorul încearcă o comparație interesantă privind relația dintre cercetător și țăran în Ungaria și România. De aici, dezvoltă o ipoteză – totuși literaturizată – a diferenței dintre savantul ungur și cel român.

Din localitatea Șanț, drumeții au fost conduși de Stahl la Leșu, unde, la Căminul cultural, se desfășura pregătirea viitorilor coordonatori ai căminelor culturale, cu noul program gustian. Németh notează atmosfera destinsă în discuțiile cu cursanții, preponderent învățători și notari, printre care erau și cunoscători de limbă maghiară. Seara, în sala arhiplină a Căminului cultural, grupul de vizitatori a asistat la o șezătoare, pe care autorul jurnalului de călătorie a descris-o aproape filmic. Németh a fost uimit de faptul că țăranii, intelectualii satului și domnii din București aproape se contopesc în savurarea spectacolului dat de amatori. Pe lângă frumusețea satului, autorul observă și conviețuirea dintre români, evrei și țigani, fapt consemnat și de monografiști. În general, maniera de consemnare a celor văzute de Németh nu este sociografică sau sociologică, ci artistic-ideologic interpretativă.

Între oglinzi

Jurnalul – mai degrabă eseu – al lui László Németh este un document de vizitator, și nu de cercetător social. Acesta reflectă neliniștile ideologice ale intelectualității ungare ale vremii. Din lectura textului, ne dăm seama că unul din scopurile sale a fost tatonarea terenului pentru un dialog între intelectualii români și maghiari. În cadrul acestuia, un punct important a fost tineretul și orientarea acestuia în Europa zbuciumată a anilor o mie nouă sute treizeci. Németh vine în România obsedat de grijile din propria țară. Evident, nu este sociograf, dar sensibilitatea sa socială conduce la aprecierea rolului profesorului Gusti:

> „...în cazul «sociografiei» noastre [al celei din Ungaria, n.a.], durerilor facerii le lipsește doar un Gusti, care să organizeze numeroasele năzuințe bune și nesigure; în realitate, între putere și năzuințele bune, între aceste năzuințe și spiritul public, există o prăpastie mult prea adâncă pentru ca un Gusti să-și facă auzită vocea. Acest om scund, amabil, cu un ministeriat în spinare, care ne-a dat explicații, ne-a arătat de toate, timp de peste o oră și jumătate, fără nicio înfumurare, cu aceeași bucurie studențească a sociologilor voluntari din timpul verii, în grupele aflate la țară, se ducea cu teancul enorm al rapoartelor de la echipe să prezinte darea de seamă săptămânală la rege. Nu numai oamenii sunt mai apropiați în românime decât la noi, ci și interesul public și puterea. Dacă echipele Gusti pregătesc tânăra intelectualitate pentru a face educație rurală, acele echipe mai gălăgioase [evident, legionare, n.a.] dizolvate din când în când, de care ne-a ferit norocul, pregătesc subofițeri pentru viitorul dictator al românilor."[7]

Aceste jurnal al scriitorului László Németh, intitulat *Maghiari în România*, a apărut în revista „Tanu" [„Martor"] la sfârșitul anului 1935, dar, de fapt, a ajuns la cititori la începutul anului 1936. În mod surprinzător, textul a iscat o adevărată furtună de critici. Au fost publicate sute de articole, în cotidiene și reviste de diverse profiluri și orientări, atât din Ungaria, cât si din Transilvania, contra unor opinii ale scriitorului. Săgețile criticii au fost îndreptate nu împotriva celor scrise despre Gusti și școala sa de monografie sociologică, ci spre ceea ce a consemnat despre elita intelectuală maghiară din Transilvania, care, după opinia lui, nu ar fi fost la înălțimea misiunii sale de îndrumător al minorității. László Németh a fost amendat și pentru critica voalată a regimului din propria țară.

În urma acestei evoluții surprinzătoare, membrii școlii gustiene care cunoșteau limba maghiară și au urmărit polemica iscată de apariția jurnalului vizitei în România, cum erau Anton Golopenția și Octavian Neamțu, au consemnat pozitiv cele scrise de Németh, deși, pe lângă observații pertinente, în textul vizitatorului s-au strecurat și neînțelegeri, datorate în primul rând neinițierii lui în practica cercetărilor rurale și timpului foarte scurt al studierii, la fața locului, a manierei de lucru a monografiștilor. Dar, în ansamblu, vizita intelectualilor maghiari a fost considerată benefică și deosebită și ulterior, după cum am constatat în cadrul campaniei mele de istorie orală din anii '80:

6. Németh, *Magyarok Romániában*, 49.
7. Németh, *Magyarok Romániában*, 49.

„Gusti era foarte dornic să stabilească asemenea relații – amintea Stahl în anii '80 – și era bucuros, evident, de faptul că au venit, în special acest grup maghiar. Că nu era câte un om, cum a fost Mosely, americanul, sau Jacquemins, belgianul, sau Erna Piffl, care era austriacă. Ei au venit întâmplător, câte unul singur. Sau la Șanț, unde a venit și Lassaigne, francezul, nu? Dar cu totul altceva a fost prezența acestor maghiari care au venit în grup, organizați și preocupați nu din simplă curiozitate, ci dornici să afle cât mai în amănunt ce facem, cum facem. Evident că Gusti le-a acordat o atenție cu totul specială, a fost încântat de treaba asta. Gusti era un promotor, ar fi vrut să fie un organizator al unor asemenea contacte internaționale."[8]

În loc de concluzie

Strategia lui Gusti de a invita la campaniile rurale și alți intelectuali se încadra în viziunea sa despre importanța promovării cercetărilor sociale dincolo de granițele sociologiei. Profesorul era conștient, încă din timpul studiilor în Germania, de rolul presei în consolidarea sprijinului cercetărilor de științe sociale. N-ar fi putut să strângă fondurile necesare cercetărilor de teren, dacă aceste campanii rurale ar fi rămas în cadrul publicațiilor de specialitate. Era nevoie de tot spectrul presei pentru sensibilizarea marelui public față de importanța muncii echipelor. Dar însemnătatea vizitatorilor nu se rezuma doar la obținerea de asistență financiară; la fel de importantă a fost și sporirea capitalului simbolic al monografiei, de a face teoria și metodologia sociologiei monografice cât mai cunoscute, în țară și peste hotare. În această privință, merită să consemnăm faptul că experiența scriitorului László Németh transpusă în jurnalul consistent de călătorie, dar mai ales ampla dispută privind aceste note au sporit, automat, notorietatea lui Dimitrie Gusti și a scolii sale în Ungaria și, totodată, au influențat cercetarea socială din țara vecină. Investigarea satului maghiar a primit o legitimare externă. Această influență a fost reconfirmată de cercetările recente de istoria sociologiei, realizate de profesorul Victor Karády, care, într-un studiu publicat în urmă cu doi ani, a demonstrat că, în epoca interbelică, pe scara notorietății în Ungaria a personalităților umaniste, Gusti a fost precedat numai de Henri Bergson[9]. Desigur, și unii dintre vizitatorii americani, francezi și germani au publicat, în reviste de specialitate, scurte note despre sociologia monografică a lui Gusti, dar acestea nu au produs efecte de luat în seamă.

Bibliography

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950). Vol. I (Ion Adamesteanu–Nina Crainic)* [Epistolary Rhapsody: Letters sent and received by Anton Golopenția. Vol. I (Ion Adamesteanu–Nina Crainic)]. Bucharest: Editura Albatros, 2004.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932-1950). Vol. II (Ștefania Cristescu-Golopenția)* [Epistolary Rhapsody: Letters sent and received by Anton Golopenția. Vol. II (Ștefania Cristescu-Golopenția)]. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2010.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950). Vol. IV (Marele Stat Major–Iuhim Zelenciuc)* [Epistolary Rhapsody: Letters sent and received by Anton Golopenția. Vol. IV (Marele Stat Major–Iuhim Zelenciuc)]. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2014.

Gusti, Dimitrie. *Școala Sociologică de la București* [The Bucharest School of Sociology]. Bucharest: Institutul Social Român, 1937.

Karády, Victor. "Sociologia maghiară între 1918 și 1945" ["Hungarian Sociology between 1918 and 1945"]. In *Mărire și decădere. Școala gustiană în context central-est-european după Marele Război* [Expansion and Decline. The Gustian School in a Central and Eastern Europe Context after the Great War]. Edited by Theodora-Eliza Văcărescu and Zoltán Rostás, 137-176. Bucharest: Editura Eikon, 2022.

Németh, László. *Magyarok Romániában* [Hungarians in Romania]. Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2001.

Rostás, Zoltán, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985-1987)* [Monography as Utopia. Interviews with Stahl Henri H. (1985-1987)]. Bucharest: Paideia, 2000.

Rostás, Zoltán. *Sala luminoasă. Primii monografiști ai școlii gustiene* [Bright Room. The First Monographers of the Gustian School]. Bucharest: Paideia, 2003.

Rostás, Zoltán. *Parcurs întrerupt. Discipoli din anii'30 ai școlii gustiene* [Interrupted Course. Disciples from the 1930s of the Gustian school]. Bucharest: Paideia, 2006.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* [Memories and Thoughs from the Old School of „Sociological Monographs"]. Bucharest: Editura Minerva, 1981.

Văcărescu, Theodora-Eliza, and Zoltán Rostás. *Mărire și decădere. Sociologia gustiană în contextul central-est-european după Marele Război* [Increase and Decay. Gustian Sociology in the Central-Eastern European Context after the Great War]. Bucharest: Editura Eikon, 2022.

8. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985-1987)* (București: Paideia, 2000), 208.

9. Victor Karády, „Sociologia maghiară între 1918 și 1945", în *Mărire și decădere. Școala gustiană în context central-est-european după Marele Război*, ed. Theodora-Eliza Văcărescu și Zoltán Rostás (București: Editura Eikon, 2022), 168–169.